

Modul M9.1 – Teza master projekta

Tema:

Trans-forma i multifunkcija

Novi pojavni oblik u gradu - hibrid

Modul M9 – Kulturni distrikt u Bernu: REGENERACIJA I RECIKLAŽA kompleksa sa idejnim rešenjem objekta (studentski konkurs za Šindlerovu nagradu 2012)

Nastavnik: prof. mr Petar Arsić
ass. arh. Ivica Nikolić

2. član mentorske komisije: prof. Vladimir Lojanica
3. član mentorske komisije: doc. dr Žikica Tekić

Student: Jovana Madžarević M-2010/161

Beograd, april 2012.

Apstrakt

Pitanje formulisanja karakterističnog pristupa problematici savremenom prostoru, vezuje se za prikaz stvaranja "modernog grada", u kontinuitetu na moderan (savremen) način, razmatrajući činioce unapređenja konceptijskih i metodoloških uslova značajnih za nove tipologije i javne prostore.

Baziranost na potencijalu, a ne na dovršenosti u bilo kom smislu, a o značenju i da ne govorimo, arhitektonsku formu sa aspekta multifunktionalnosti čini kompleksnim sistemom, ali i mogućim kritičkim osvrtom na već postojeće arhitektonske forme.

Kriticizam našeg trenutnog stanja mora biti izražen kroz arhitektonske forme pre nego u rečima. Neophodno je ustanoviti novu koncepciju arhitektonskog kvaliteta. Ako jedan elegantan projekat uništava oslobađajuće mogućnosti čovekovog i društvenog ponašanja, ako formalna ili tehnička otkrića ne poboljšavaju materijalne uslove ljudskog društva, ako jedan arhitektonski događaj iako tehnički nevin i umetnički emotivan, ne uspe da se suprotstavi fragmentaciji svakodnevnog života, onda to nije arhitektura.

Iz savremenih problema distribucije namena u odnosu na formu proistekla je ponovna pojava hibrida, pre svega u funkciji "sumiranja svih delova", rešenja kombinovane namene; takva koncentracija različitih namena i hibridizacija predstavlja dinamičan proces aktivacije strukture, individualnih namena i urbanog tkiva koji okružuje strukturu.

ključne reči:

transformacija, multifunkcija, događaj, prostor, forma, hibrid

SADRŽAJ

APSTRAKT

1. UVOD	1
1.1. Istorijski procesi i razlozi za promenu funkcije i forme gradskog prostora.....	1
1.2. Fenomen prostorne promenljivosti i novi događaj u prostoru.....	2
1.3. Modernost i multifunkcionalnost.....	3
2. DEFINISANJE I ZNAČENJE POJMOVA	4
3. ZNAČAJNE OSOBENOSTI METAMORFOZE SAVREMENE ARHITEKTURE ...5	
3.1. Kraj postmoderne.....	5
3.2. Transformacije.....	5
3.3. Formalne karakteristike metamorfoze: topografije, površine, atmosphere.....	6
3.4. Raskid sa tradicijom.....	7
4. METAMORFOZA KAO PROCES	7
4.1. Arhitektura i grad naglog zaokreta.....	7
4.2. Transforma i multifunkcija kao elementi promene.....	8
4.3. Izražajnost novih pojava u prostoru i njihov uticaj na promene.....	8
5. HIBRID	9
5.1. Specifična istorija hibrida.....	9
5.2. Hibridna snaga i umetnost kombinovanja.....	10
5.3. Karakteristike - <i>Nivoi složenosti, Otvorenost, Kombinacija, Nova tipologija, Tipološka pitanja</i>	19
5.4. Hibridnost i povezanost: ka novoj integraciji.....	23
6. ZAKLJUČAK	23
REFERENCE	25
LITERATURA	26
IZVORI SA INTERNETA	27

"Budućnost sadrži u sebi sadašnjost i prošlost tako nerazlučno isprepletene u društvu koje se stalno menja, da je i svaki pojedinac skoro neizbežno uvučen u igru futuribla."
[1]

Pitanja prostora

Da li je prostor proizvod vremena u kojem se nalazi? Kako oživeti jedan skriveni, pomalo 'zagubljen' ili zaboravljen prostor u gradu, i istovremeno u skladu s novim vremenom i potrebama, (multi)funktionalno iskoristiti i novim sadržajima obogatiti taj "trn u oku" ali vazan prostor u starom gradskom jezgru? Koji novi pojavni oblik u gradu predstavlja buduću vezu između tradicije i inovacije? Da li pristup prostoru kroz hibridnu formu donosi dinamiku i potrebnu integraciju u prostoru?

1.1. Istorijski procesi i razlozi za promenu funkcije i forme gradskog prostora

Transformacije gradskih prostora odražavaju napredak civilizacije, kulturno uzdizanje društva, povezane su sa duhom vremena i kontekstom sredine, i zajedno spajaju prošlost, sadašnjost i budućnost.

Prema Milošu Bobiću, karakteristična su dva tipa relacije prostor-vreme, koji utiču na fizionomiju gradskog prostora:

- funkcionalni prostor – vreme, koji svojom kompozicijom determiniše osnovne karakteristike u prostoru;
- kulturni prostor-vreme, proizašao iz aktuelnog kulturnog konteksta, odnosno kao izraz predominirajućeg umetničkog i estetskog shvatanja. [2]

U fokusu istraživanja kontinuiteta u gradskom prostoru je fenomen prostorne promenljivosti. Prostorna promenljivost rezultat je dinamike koja se unosi u uspostavljeni red strukturiranih odnosa elemenata koji čine arhitektonski prostor. Prostorna promenljivost je takođe objašnjenje primenjene akcije ili sinonim za novi događaj u prostoru. Promene predstavljaju seriju transformacija, u kojima se stanje gradskog prostora usklađuje sa novim potrebama.

Cilj je dekompozicija postojećih zaokruženih stavova o formi na elemente od kojih su sačinjeni. Moderan pristup, kao želja i pravo na novo i promenljivo, dekonstrukciju prihvata kao oblik tranzicije do uspostavljanja novih kompozicija. Potreba da se postojeći sistemi vrednovanja dekomponuju, a zatim strukturiraju kroz definiciju novih arhitektonskih vrednosti, redefiniše i samu formu.

Glavno pitanje odnosi se na prepoznavanje i uspostavljanje nove odgovarajuće forme tj. nove morfologije prostora koja će imati više značenje od samog doživljaja oblika, koja će biti pokretačka snaga za mnoga dešavanja i reakcije u novonastalom prostoru koji spaja prošlost, sadašnjost i budućnost.

Prema savremenim pristupima filozofiji arhitektonskih ideja, na način na koji forma arhitektonskog delovanja prevazilazi osnovno značenje forme u prostornom smislu, može se smatrati da se arhitektura jednako odnosi na ono što se u prostoru događa, koliko i na sam fizički prostor.

Kriticizam našeg trenutnog stanja mora biti izražen kroz arhitektonske forme pre nego u rečima. Neophodno je ustanoviti novu koncepciju arhitektonskog kvaliteta. Ako jedan elegantan projekat uništava oslobađajuće mogućnosti čovekovog i društvenog ponašanja, ako formalna ili tehnička otkrića ne poboljšavaju materijalne uslove ljudskog društva, ako jedan arhitektonski događaj iako tehnički nevin i umetnički emotivan, ne uspe da se suprotstavi fragmentaciji svakodnevnog života, onda to nije arhitektura.

1.2. Fenomen prostorne promenljivosti i novi događaj u prostoru

Pojave koje u svakodnevnom (arhitektonskom) životu nazivamo promenom namene, promenljivošću namene i višestrukom namenom prostora podrazumevaju izrazitu arhitektonsku prostornu promenljivost. Ona je rezultat kompleksnog, dinamičnog ili aktivnog odnosa između oblika prostora i načina njegove upotrebe, ili na širem planu, između forme i funkcije prostora u arhitekture.

Program za arhitektonski prostor predstavlja sinopsis događaja koji će se u njemu odvijati. Događajem se može smatrati konkretan oblik kojim se funkcija nekog prostora gradi u okvirima programske koncepcije. Analogno mestu i obliku koji mu je obezbeđen pozicijom u tematskoj strukturi prostornog programa, događaj može biti i ključ potencijalnih prostornih mogućnosti. Mogućnosti se grade na apstraktnim principima neophodnim za siguran tok procesa strukturalizacije izabranih programskih komponenti. Programom se definiše događaj po svojoj formi, a postupkom prostornog struktuiranja po svojoj funkciji koja tek na nivou definicije prostornih elemenata događaj promovise u pretpostavku za stvarni život.

Prostorna promenljivost bazirana je na kondiciji prostora da unutar svoje structure elemente prostorne promenljivosti organizuje u skladu sa događajem koji mu se preporučuje. Život sa sobom nosi neočekivanost, pa se stoga događaj pojavljuje kao izvor potencijalnih uticaja na spremnost prostora da promenljivost u sebi formuliše.

Multifunkcionalni prostori po svojoj definiciji podrazumevaju kompleksne situacije u kojima se u prostorni odnos dovode događaji različitih funkcionalnih orijentacija, pa

prema tome, program može biti *sadržaj u formi* kojim se definišu njihove očigledne, a omogućuju potencijalne kombinacije. One se grade na interakciji izazvanoj višestrukim funkcionalnim promenama prostornih elemenata u različitim situacijama pomešanosti arhitektonskih uticaja.

1.3. Modernost i multifunkcionalnost

Biti moderan, ili razumevati modernist, predstavlja mnogo više način nego model. Dekomponovanje strukture na elemente a zatim uspostavljanje novog odnosa među njima ili stvaranje nove structure od tih elemenata, pre svega, ima poruku *prava na novo*.

Sama reč multifunkcionalnost pretpostavlja funkciju kao osnovnu građu za formiranje stave prema kompleksnom jedinstvu forme i funkcije u arhitekturi. Izvesna nezavisnost elemenata nesumnjivo postoji. Istrajavanjem na jednom, na formi ili funkciji unutar kruga koji oni grade, samo void do suprotnosti u odnosu na polazni stav. Pojam multifunkcionalnost pretpostavlja funkciju kao osnovnu građu za formiranje stava prema kompleksnom jedinstvu forme i funkcije u arhitekturi. Polazeći od utilitarnosti, upotrebljivosti ili korisnosti kao osnovnih pojmova sadržanih u funkciji nekog arhitektonskog prostora vrlo lako se može odrediti polje u kojem se fenomen prostorne promenljivosti uvodi kao deo prostornog programa.

Multifunkcionalnost kao programski zahtev sadrži različite elemente sistemski zatvorene i otvorene prostorne koncepcije. Na teoretskom nivou uspostavljeni kriterijumi za utvrđivanje međusobnih odnosa elemenata – nosioca višestrukog prostornog sadržaja – u programskom smislu poprimaju multifunkcionalne definicije kroz sabiranje, preklapanje ili kombinovanje različitih prostornih događaja i doživljaja. [3]

Postavka prefiksa trans, ispred reči forma, potpuno zaokreće smisao tog pojma. Termin transformacija je druga strana spoznaje, ulazi u dubinu same forme i na taj način nam je približava.

Transformacija predstavlja metod/e nastajanja, odnosno prevođenja klice iz jednog stanja u neko drugo ili treće stanje. Kao takav ovaj pojam otvara pitanja forme u i izvan samog procesa pretvaranja iz jednog u mnoštvo i obrnuto.

Transformacija kao metod prenošenja ili preobražaja otvara mnoga pitanja spoznaje forme. Sam termin se odnosi na pretvaranje i preobražaj iz nepoznatog u suprotno i obratno. Pojam možemo razložiti na dve podjednako jake celine "trans" i "forma". Prvi pojam nosi određenu koncentrisanost ka jednom. On je ustvari, naglasak koji uokviruje mehanizam. U fuziji predloga sa formom on dobija dodatni prostorni karakter i prelazi u tečnost. Sama primena takvog stanja se dešava pod zakonitostima sila. Te sile modifikuju tipologiju organizacionih struktura.

2. DEFINISANJE I ZNAČENJE POJMOVA

transforma

1. proces menjanja i prebacivanja iz nečeg u nešto
2. promena zarad primene i potrebe
3. pretvaranje, preobražavanje

trans-forma

1. menjati se u formi, izgledu ili strukturi; metamorfoza
2. menjati se u stanju, prirodi ili karakteru; konvertovanje
3. menjati se u drugu supstancu; preobražaj

mutacija

1. rezultat promene pređašnjeg
2. širenje i pomeranje [4]

hibrid

U tehnici se pod *hibridom* podrazumeva sistem kod kojeg se kombinuju dve tehnologije. [5]

Dvojni pojmovi sistema:

staro	novo
zatvoreno	otvoreno
artificijelnost	prirodnost
materijalnizovanost	transparentnost
ponavljanje	variranje
razdvojenost	različitost
razgrađivanje	kombinovanje
imitiranje	mutiranje

3. ZNAČAJNE OSOBENOSTI METAMORFOZE SAVREMENE ARHITEKTURE

O arhitekturi danas, "...umetnici koji su svojim radom odigrali presudnu ulogu u današnjoj diskusiji o arhitekturi: Morfozis, Danijel Libeskind, Zaha Hadid, Žan Nuvel, Piter Ajzenman, Lebeus Vuds, Majkl Sorkin, Bernar Čumi, Kop Himelblau. Šta ih zapravo povezuje, šta im je zajedničko? Da li je njihov afinitet jedino ograničen, možda na demontažu svih onih osnovnih principa arhitekture koji su važili u prošlosti, odbacivanje svih tradicija in a princip arhitekture koji su važili u prošlosti, odbacivanje svih tradicija in a princip perfekcije-iako ne stvarajući nove utopije, kao što je to učinio moderni pokret." [6]

3.1. Kraj postmoderne

Parafraza čuvene rečenice gurua postmoderne teorije arhitekture Charlesa Jencksa o smrti moderne arhitekture danas bi zasigurno glasila - Postmoderna je mrtva! Srušila se u Nju Jorku poput kule od karata 11. septembra 2001. Dakako, polazeći od teze, da je arhitektura dijalektički proces, u kome je nadolazeće razdoblje uslovljeno prethodnim- dakle, bez renesanse ne bi bilo baroka, kao što moderne ne bi bilo bez historicizma, ili postmoderne bez moderne, i našu parafraziranu misao o smrti postmoderne treba prihvatiti tek metaforički. Reč kojom možemo najbolje opisati promene koje su zahvatile savremenu arhitekturu je metamorfoza, odnosno preobražaj. U našem slučaju reč je o preobražaju arhitekture 20. veka izrasle na vitruvijevsko- albertijevskoj tradiciji u arhitekturu novog doba- preobražaja, podstaknutom strelovitim razvojem biogenetičkih istraživanja i digitalnom revolucijom. Tim procesom uslovlejnim razvojem novih tehnologija čuvenu Le Corbusierovu složenicu: kuća- mašina, danas bi mogli preimenovati u novu: kuća - organizam. Rečju, dolazimo do glavne teme savremene arhitekture, a to je preobražaj statične, tradicionalne arhitekture u tzv. pametnu arhitekturu koja je u mogućnosti generirati se potrebama života čoveka u svim uslovima.

3.2. Transformacije

Povodom teme *Transformacija*, Forster analizira transformaciju arhitekture u dva smera. Prvi je transformacija, odnosno metamorfoza modernističkih ikoničkih prototipova kao početne tačke prostorne eksploatacije i preispitivanja suštinskih mehanizama odnosa u današnjoj arhitekturi.

Drugi smer transformacija Forster analizira mogućnostima preobražaja postojeće arhitekture savremenim intervencijama.

3.3. Formalne karakteristike metamorfoze: *Topografije, Površine, Atmosfere*

Ključne analize metamorfoza savremene arhitekture Forster će kritički obraditi u nekoliko sledećih tematskih celina znakovito naslovljenih: *Topografije, Površine i Atmosfere*. Upravo se kroz te tri celine stiže najcelovitiji uvid u arhitektonska zbivanja tokom poslednjih desetak godina. Ta nam zbivanja, kao što je istaknuto, definitivno svedoče o sutonu postmodernog duha i početka arhitekture novog doba ali i o nepremostivim dilemama. Glavna Forsterova teza u Topografijama je, da transformacije arhitekture prerastaju u transformacije topografija. Jedno od ovakvih ostvarenja je Centar Paul Klee u Bernu. Reč je o stvaranju jedne nove organske topografije pejzaža- topografije nastale, kao što je rečeno, iz transformacija arhitekture.

Nekad i sad, interpretacija centra kulture prema savremenim standardima (Slika 1.), transformacija tradicije(Slika 2).

Slika 1. Center Paul Klee, Renzo Piano, Bern, Švajcarska

Slika 2. Museo Correr, Venecija, Italija

3.4. Raskid sa tradicijom

Poslednje dve značajne teme kojima Forster propituje metamorfoze savremene arhitekture nazvane su *Površinama i Atmosferama*. U toj tački dolazi do potpunog raskida s arhetipskim principima koji neumoljivo ustupaju mesto arhitekturi zasnovanoj na novim tehnološkim paradigmama. Kao rezultat, arhitektura industrijskog i postindustrijskog doba ustupila je mesto arhitekturi digitalnog doba. [7]

4. METAMORFOZA KAO PROCES

Gausa, 1998, str. 108

Reaktivni mehanizmi: "Mehanizmi, u svakom slučaju, različitih priroda, ali i oni koji se ništa manje ne oslanjaju na otvoreni pristup formi zasnovanoj na transformaciji, ipak, predvidivog ili jednostavno banalnog sveta, favorizujući onaj drugi iznenadjujući, nepredvidiv, a uprkos tome najjednom efikasniji, objedinjujući u jedan system strogi konceptualizam, izveden iz modernosti, i ekspresivnosti šoka savremene percepcije. Pojave koje se jedva naziru, bude se direktan odgovor na nove parametre koji danas određuju savremeni prostor, odgovor na taj stalni osećaj promenljivosti koji u sebi već zaokružuje svaki utisak taloženja." [8]

4.1. Arhitektura i grad naglog zaokreta

Ovaj pristup aktivira mesta stvarajući pragove, ili mesta intenziteta gde se raznolikost ceni i ostvaruje. Ove transformacije treba da odgovore tekućim potrebama i željama i da omoguće nove puteve u postojanju i mišljenju, tako da se ljudi i aktivnosti međusobno okupljaju.

Pitanje više nije kako da se promene ili primene nove tehnologije, nego kako ih najbolje iskoristiti. Neki od brojnih puteva ove reintegracije su vidljivi naporom da se od mono-kulture pređe na poli-kulturu, sa funkcionalnog zoniranja na mešovite namene, preispituju se funkcije i strukture objekata.

...Arhitekta Stiven Hol tvrdi da su promene ove paradigme uporedive sa početkom XX veka i da su neminovne zato što je elektronsko povezivanje "svih mesta i kultura u jednu kontinualnu vreme-mesto celinu. Sada istovremeno živimo "buđenje lokalnih kultura i izražavanje mesta". Hol predlaže da "raditi uz sumnju omogućava prihvatanje nestalnosti tehnoloških promena, uz istovremeno usmerenje ka metafizičkim specifičnostima mesta". Takva bi arhitektura mogla da poveže svetove talasa i razlika (...) što bi imalo za posledicu traženje novog jedinstva razdvojenih elemenata u arhitekturi. Hol se zalaže za mešovite graditeljske programe, mešovite graditeljske tehnike, i za korišćenje maštovitih detalja. On kaže: "Treba oblikovati novu arhitekturu koja je simultano usklađena sa trans-kulturalnim kontinuitetom koliko i sa poetičkim izražavanjem posebnih situacija i posebnih zajednica. (...) Poetičko

osvetljavanje posebnih kvaliteta, pojedinačne culture i ličnog duha, recipročno povezuje trans-kulturalnu i trans-istorijsku sadašnjost". [9]

4.2. Transforma i multifunkcija kao elementi promene

Multifunkcionalnost se zasniva na promenljivosti relacije postojećeg i mogućeg. Za razliku od opštih arhitektonskih situacija u kojima je pitanje značenja forme u arhitekturi suštinski sadržano u odlukama donesenim na formalnom nivou (unutar strukture odnosa forme i funkcije), uz princip multifunkcionalnosti postoji i faktor potencijalnog kao deo osnovnog rešenja, a ne usputna pojava. Prema tome, vrednost u multifunkcionalnom smislu, nije samo vrednost postojećeg već i mogućeg. Baziranost na potencijalu, a ne na dovršenosti u bilo kom smislu, a o značenju i da ne govorimo, arhitektonsku formu sa aspekta multifunkcionalnosti čini kompleksnim sistemom relativnog reda koji se uspostavlja dizajnerskim procesom, ali i mogućim kritičkim osvrtom na već postojeće arhitektonske forme.

Multifunkcionalnos može biti programski element za nove prostore, ali i novoformirani vrednosni sistem za one koji već postoje.

Biti višestruko moguć za arhitektonski prostor znači posedovati promenljivost kao deo svoje suštine. Promenljivost za formu arhitektonskog prostora predstavlja mogućnost njene transformabilnosti, a za njegovu funkciju multifunkcionalnost. To znači da se potencijal za promenljivost arhitektonskog prostora gradi formalnom slobodom naspram višestruke funkcionalne određenosti. [10]

4.3. Izražajnost novih pojava u prostoru i njihov uticaj na promene

Promenom se redefinišu organizacione strukture na svim nivoima. Nova forma koja nastaje više se ne može posmatrati kao reprezent homogenih, linearnih sistema, već kao razvojna polja materijalizacije. Forma je slobodna da pretpostavi različite karaktere; ona postaje beskrajna. Promena podrazumeva uključivanje, cirkulaciju i program. Uključivanje dopušta da fragmentacija i razlike budu apsorbavane koherentnim, kontinualnim pristupom, napuštajući strategije fragmentacije i kolaža.

Nove pojave maju ulogu da kroz procese transformacije uzmu u obzir arhitekturu i konačnu formu kao sredstvo koje će formulisati i pronaći veze u nepovezanom prostoru. Takođe, ta forma ima za cilj da analizira, što će u ovom kontekstu predstavljati "kombinatornost" između transforme i multifunkcije, tj., set kombinacija i permutacija koje su moguće nasuprot tradicionalnoj igri između funkcije i forme.

5. HIBRID

Da li je hibridna forma uslov dinamike/promene u savremenom gradu?

Hibridnost

Hibridnost je postupak ukrštanja hetrotropnih elemenata tako da nastaje jedna nova kompaktna struktura. Ovo spajanje može biti na semantičkoj, morfološkoj ili deskriptivnoj ravni. Hibridna arhitektura je takva arhitektura koja kombinuje u sebi formu i funkciju dva ili više objekta.

5.1. Specifična istorija hibrida

Ideja hibrida i multifunkcie nije nova. Kroz istoriju, gustina, vrednost zemljišta i preklapanje funkcija su suštinski povezani.

U antičko doba, grad-država razvijala je granice i zidove kako bi se odbranili i definisali razliku između civilizovane sredine i divljine. Glavni oblici kretanja i prevoza robe zaveliki deo stanovništva u to vreme podrazumevalo je pešačenje. Shodno tome, programi, kao što su radna mesta, trgovina i stanovanje su bili locirani na istim mestima ili naslagani jedni na druge i u mnogim slučajevima je bilo malo ili nimalo razlika između prostorija i funkcija. Ograničena forma grada nije podrazumevala nikakvu ekspanziju ili izgradnju, potrebno spajanje i preklapanje a time i gustinu. Funkcije, umesto da se nalaze u izolovanim delovima grada, bez obzira na prostor ispunjen je dostupan i bez toga, kako su gradovi rasli, oni su formirali jedan hibridni entitet koji se konstantno menja i razvija kao jedan.

Sa pojavom povećane mobilnosti i dužih opsega sistema odbrane, grad je porušio zid i disperzovao svoje sadržaje u pejzaže, od ovog trenutka moderna metropola evoluirala je iz kolekcije individualizovanih programskih struktura posejanih svuda po pejzažima.

Podizanje vrednosti zemljišta u gradskim centrima u to vreme traži nove oblike razvoja. Čelične konstrukcije i pronalazak lifta u sred tog veka doveli su do revolucije u izgradnji koja je omogućila vertikalne strukture i signalizirala uspon nebodera. Sa ovim alatima, graditelji su pomerili svoj pristup u izgradnji i počela je izgradnja struktura maksimalne zapremine i površine da se ostvari maksimum iskorišćenosti. Njihova nemogućnost da popune nove kule sa samo jednom namenom dovelo je do kombinacije programa i kroz ovu pojavu do hibridnih zgrada.

Richard Sennett navodi da je kosmopolit neko ko se komforno kreće u raznolikosti, ko se oseća prijatno u situacijama koje nisu u vezi ili paralelne sa njemu poznatim. Upravo kao hibridi. To su kosmopolitske kompozicije, smeštene u fragmentovane forme koje ne korespondiraju, u volumenima baziranim na ostacima prethodnih tipologija, gde se obrazac uklapa manje ili više. Oni proizvode novo postojanje sa složenim osobenostima.

Povratak hibrida

Ono što je modernizam potencirao kao novi i bolji poredak, u stvarnosti nikada nije rezultovalo boljitkom jer nije uspeo da se izbori sa svojstvenom složenosti života. Kritike koje je donela post-moderna ogledaju se u oživljavanju interesovanja za testiranje programa i osporavanja dominantnih tipoloških modela.

Ono što je najvažnije, poststrukturalističko razmišljanje stvorilo je poziciju koja je dozvolila dijalektičke koncepte, i u ovom slučaju ih koristi, da koegzistiraju u međusobnom odnosu.

Slika 3. Linked Hybrid, STEVEN HOLL ARCHITECTS, Peking, Kina

Da li je hibrid rešenje integracije?

5.2. Snaga hibrida i umetnost kombinovanja

Integrirani pejzaži

Delimično podstaknuti interesom u javnom prostoru, mnogi hibridi se povezuju sa javnim površinama povlačenjem nekog dela površine grada preko zgrade ili na samu zgradu, ili se ti prostori distribuiraju vertikalno kroz zgradu kao serije nivelisanih trgova, bašta ili arkada. Javni prostor i pejzaž postanu hibridizovani sa drugim programskim elementima zgrade.

Slika 4. Ehwa Campus Complex, DPA – Dominique Perrault Architecte, Seul, Severna Koreja

Slika 5. Central Library Delft University of Technology, Mecanoo, Delft, Holandija

Zašto su ove tendencije i oživljavanje hibridnih objekata od interesa za nas?

Pre svega, evolucija hibrida i uslovi koji su omogućili i zahtevali da postoje, razvila je ujedno jednu reinterpretaciju i evoluciju javnih prostora u relaciji sa gradom-od ograđenog grada sa zidinama koji je štiti civilizaciju od divljine, do formalnosti gradskih prostora u metropolitanskom gradu i sada, do nove vrste disperzovane definicije javnih prostora u današnjem umreženom svetu.

U pojedinim slučajevima, ova evolucija poklopila se sa rastućom oskudacijom zemljišta, vrednosti zemljišta i gustine gradskih centara, te je bio potreban novi model koji kombinuje naizgled (ili tradicionalno) nekompatibilne programe. U drugim slučajevima, gustina i raznolikost koje su stvorili hibridi iskorišćeni su kao alatka za regeneraciju gradskih centara koji su procesom razvoja i širenja periferija pretvoreni u poslovne distrikte koji se bore za opstanak, popunjeni komercijalnim sadržajima sa malo ili bez povezanosti sa okolinom.

Pojačavanje koje stvara kombinovanje namena, kao i mešanje privatnih sa javnim funkcijama i integracija novih struktura sa gradskim tkivom koje ih okružuje, predstavljaju sve raspoložive vidove za ponovno uvođenje dinamike u pomenute jednolične centre.

Za razliku od prethodnog funkcionalističkog modela "jedna veličina odgovara svemu", neophodan je model koji uzima u obzir zamršenost savremenog grada koji vodi do hibridnih pretpostavki u prostornim rešenjima i to ne samo na makro-programskom nivou, kroz različite organizacije prostorna, već kroz niz tačaka, od susreta individualnih prostora, sve do nivoa grada. [11]

Hibridna forma

Odlika nastajanja hibridne forme ogleda se u procesu morfoze prilikom oblikovanja. Čin morfoze, ili pretapanja (transformacije) predstavlja termin koji opisuje proces u kome objekat menja svoju formu postepeno, ne bi li dobio drugu formu, upadljivo drugačiju u izgledu, karakteru, stanju ili funkciji.

To pretapanje i prelaženje predstavlja jak formalni uređaj koji otelotvoruje jednu od najvećih egzistencijalnih težnji u arhitekturi: da se izrazi i identifikuje kroz sopstvenu formu. Svojtveno je arhitekturi da je u isto vreme statična i dinamična. Dinamična je kada se posmatra kroz proces dizajna, sa svojim korenima u istorijskim presedanima kulture i umetnosti, i kada manipuliše entitetima koji su tipično prilagodljivog karaktera. Postaje statična kada mora da se zamrzne u određenom stanju da bi mogla da se izgradi. Drugim rečima, arhitektura je statična kada je posmatrana kroz individualne forme. Dinamična je kada su ove forme posmatrane kao instance kontinuiteta, koje proizilazi iz prošlosti i novih pojavnih oblika u prostoru u budućnosti. U svom dinamičnom stanju, morfoza uključuje promenu, progres, kontinuitet, interpolaciju i evoluciju. U svom statičnom stanju, uključuje ekspresiju, konotaciju, mešanje (mix), kombinovanje i vezivanje.

Iznenadujuće, u arhitekturi morfoza predstavlja osim promene, pre svega određeni momenat u vremenu kada se prošlost i budućnost preklapaju u okviru iste forme. Pored toga, uključuje promenljivi kontinuitet i dinamična stanja. Poistovetljive karakteristike morfoze su ujedno ujedinjena raznovrsnost i posredna osobenost. Arhitektonska implementacija morfoze sugerise geometrijske i topološke promene. To podrazumeva procese i delovanja u prostoru koji utiču na geometriju forme, uz očuvanje postojeće tipologije.

Morfoza je među – veza između naizgled različitih entiteta. U svom dinamičnom stanju, izazov je povezati nepovezano, različito, nesrodno i suprotno. U svom statičnom stanju, morfoza je veza između prošlog i sadašnjeg, otelotvoruje formalnu definiciju uspomene u svom najprimitivnijem i prvobitnom stanju.

Proces metamorfoze u arhitekturi predstavlja artefakt. To je delovanje čoveka u prostoru, artificijelni proces mapiranja između često nesrodnih i nepovezanih entiteta. Taj proces transformacije prate artificijelna pravila. [12]

Hibrid je obrazac koji poseduje mešanje namena u svom genetičkom kodu. Okreće se protiv kombinacije uobičajenih programa i bazira svoj razlog postojanja na neočekivanoj mešavini funkcija. Hibrid je posledica bunta protiv tradicije, okrećući se protiv standardizovanih kategorija tipologija.

Takva forma je oportunistička, čini maksimum svojim raznolikim veštinama, ključni igrač koji revitalizuje urbanu scenu i spasava prostor.

Hibridna shema predlaže unakrsnu fertilizaciju okoline, gde se mešaju poznati genotipovi i kreiraju se novi genetski savezi. Na ovaj način, osobenosti hibrida izlaze na videlo, kao vrhunac kompleksnosti.

Hibridizaciju prati određena forma veličine, gigantizma, kako mešanje nameće veličinu. Hibrid prevazilazi domene arhitekture i pozicionira se u urbanoj skali. To je artefakt koji je u stanju da iskusi centripetalnu snagu, kolosalna pojava koja ublažava zle sile disperzije.

Intimnost privatnog života i društvenost javnog života podeljeni su u sklopu hibrida i proizvode konstantnu aktivnost, što čini da je forma konstantno aktivna. To nije disciplinski prototip već koncentracija interesa, baziranih ne na tradiciji, već pre na budućnosti i opstanku koji počivaju na saglasnosti".

U prvoj studiji o hibridima, Joseph Fenton tvrdi da se pojavili početkom 20. veka, kao rešenje za revitalizaciju američkih gradova i optimalnu iskorišćenost zemljišta. Simultano, konstruktivistički pokret doneo je pojavu socijalnih kondenzatora, koje Moisei Ginzburg opisuje kao forme projektovane da transformišu veze među građanima u tri oblasti nove socijalističke zemlje: kolektivno stanovanje, klubovi i fabrike.

Oba su plod avangardne ere, kada su istorijski događaji obezbeđivali čistu podlogu za mnoge nove pristupe. Kondenzator se razvio u tada nedavno stvorenom Sovjetskom Savezu, gde je zemljište bilo u potpunosti pristupačno a potreba za stanovanjem urgentna. To je bila prilika za eksperimentisanje koju su konstruktivistički arhitekti OSA (Savez Savremenih Arhitekata) u potpunosti iskoristili. Na takmičenju za nove stambene predloge, koje je organizovao 1927. godine časopis ove grupe, *Sovremennaya Arkhitektura*, u projektima se pojavilo stanovanje tipa duplex i tripleks, unutrašnje ulice i ulazne galerije. Ginzburg je razvio neke od ovih predloga, sa oblikovanim minimalnim jedinicama za stanovanje (27-30 m²), koje su proizvele velike stambene blokove pod nazivom dom-komuna. Njihova svrha bila je da udome proletherske mase u cilju da utiču na socijalno ponašanje svojih stanovnika. Mnoge aktivnosti koje su prethodno bile deo privatnog života i stanovanja, dobile su mesto u zajedničkim kuhinjama, kantinama, perionicama ili boravištima za decu. [13]

Hibrid vs socijalni kondenzator

U potrazi za modelima koji omogućavaju štednju resursa, Hibrid, posebno onaj koji podrazumeva i stanovanje, predstavlja primerak koji sa sobom nosi gen razvoja mešovite namene u svom kodu. Ovaj gen je neophodan da bi se prilagodio znakovima vremena. Ipak, ovo stanje mešovitosti čini hibride greškom uporedive sa drugim avangardnim modelom, modelom koji se na prvi pogled čini kao predhodnik a zapravo je nešto potpuno suprotno. Misli se na Socijalni Kondenzator.

Hibrid

- raznovrsnost namena, uključujući stanovanje
- različite inicijative
- insertovanje prilagođeno urbanom tkivu
- javne namene

Socijalni kondenzator

- stanovanje sa servisnim programom povezanim sa stanovanjem
- javna inicijativa
- izolovana lokacija u urbanom tkivu
- ekskluzivna upotreba servisnih progama dostupna stanarima [14]

Prikaz odabranih projekata iz perioda 1945-1975 gde je podela građevina između hibrida (Slika 4. i 5.) i socijalnih kondenzatora (Slika 6. i 7.) izvršena upravo prema gore navedenim kategorijama.

Slika 6. Torre Velasca, Milano Italija, Belgiojoso, Peressutti and Rogers architect

Slika 7. Marina City Complex, Čikago, Illinois, Bertrand Goldberg

Slika 8. Gallatarese Complex, Milan, Italija Carlo Aymonino

Slika 9. Park Hill, Sheffield, Engleska, Jack Lynn, Ivor Smith

Da li je hibrid pogodan za distrikt?

Gradovi u gradovima

Struktura hibrida kombinuje programe celog grada. Velike strukture uključuju širok opseg funkcija i omogućavaju određeni nivo samodovoljnosti u odgovoru na dislociranu lokaciju. Potreba da se obezbedi nivo različitosti dostupne u urbanim zonama čini od ovih struktura mikrokosmos ili grad-strukturu. Takođe, zbog izolovanih okolina, ove strukture stvaraju odbrambeni ili zaštitni prostor za svoje stanovnike slično kao kod utvrđenog grada antike. [15]

Kategorije

Osobenost

Osobenost hibrida je sklop kompleksnosti, raznolikosti i varijeteta programa. On je sredstvo za mešavinu različitih nezavisnih aktivnosti.

Hibrid je individualna, unikatna kreacija, bez prethodnih modela. Forma nastaje od inovativne ideje, koja se rešava u suprotnosti sa utvrđenim kombinacijama uobičajenih programa i bazira svoju svrhu postojanja na novitetu u pristupu i neočekivanoj mešavini funkcija.

Hibrid je oportunistička kreacija, koja koristi prednosti svojih multipliciranih veština. Hibridna forma traga za neočekivanim, nepredvidivim, intimnim vezama, ohrabruju koegzistenciju i ima svest o tome da su neprogramirane situacije ključ za sopstvenu budućnost.

Hibrid pokazuje svoje raznovrsne aspekte i svoju ličnost. S obzirom da zavisi od individualne prirode procesa stvaranja, može da preuzme više reprezentacija, čak i naizgled kontradiktorne reprezentacije, urbano obeležje, skulpturu, pejzaž ili anonimni volumen.

Hibrid kao urbano obeležje nije predmet ravnodušnosti. Namera je da utiče na posmatrača. Ne prolazi nezapaženo, ali javno pokazuje svoje veštine, svoj ekstrovertni karakter i atraktivne tačke. Hibrid ima glavnu ulogu na urbanoj sceni.

Anonimni hibrid, naprotiv, zahteva svaki deo programa da izgubi svoju originalnost. Ako ima javni program, ono što je kolektivno moraće da oslabi svoj karakter i da se prilagodi još jednoj jednostavnoj sporednoj ulozi na svakodnevnoj gradskoj sceni.

Društvenost

Idealan hibrid predstavlja spoj privatne i javne sfere. Intimnost privatnog života i društvenosti javnog života pronalazi korene razvoja u hibridnoj zgradi.

Probojnost/propustljivost hibrida čini ga dostupnim iz grada i privatno korišćenje njegovih usluga proširuje raspored korišćenja hibrida do 24 sati dnevno. To znači da je aktivnost konstantna i nije pod kontrolom privatnih ili javnih ritmovima. Dakle, još jedna kategorija se time stvara, a to je potpuna i konstantna upotreba zgrade (full-time building).

Forma

Insistiranje Moderne na korespodenciji između forme i funkcije je prevaziđena kategorija. Veza forma-funkcija kod hibrida može biti eksplicitna ili implicitna. Prvi slučaj naginje se ka fragmentaciji, drugi ka integraciji pokušava da formira stanište stanište nediferencirano od raznovrsnosti funkcija koje su grupisane unutar.

Hibridna forma će se uvek boriti protiv segregacionih morfologija koje omogućavaju beg od nekih korišćenja prostora i izgleda da se ujedine, svih onih aktivnosti koje mogu da obezbede život u tom okviru.

Tipologija

Primitivni hibrid, ili Proto-hibrid, nije dostigao najvišu tačku integracije među svojim funkcijama i posmatra se kao skup tipologija koje još uvek nisu stopljene. Ne mogu se klasifikovati hibridne zgrade po tipologijama, jer u samoj suštini hibrida postoji bekstvo od kategorija.

Hibrid je posledica odstupanja od tradicije, odbijanje kategorizacije u tipologijama.

Procesi

Mešavina namena je deo opštih procesa u hibridizaciji. Korišćenje zemljišta može biti hibrid, putem kombinacije javnog i privatnog razvoja. Struktura može biti hibrid, na osnovu mešoviti rešenja betona i čelika. Izgradnja može da bude hibrid sa prefabrikacijom i montažom tradicionalnim metodama. Upravljanje i menadžment može biti hibrid, sa pojedincem i zajednicom i multi-svojstvima.

Programi

Mešovite namene u hibridnim formama generišu potencijal koji se prenosi, kao u sistemu spojenih sudova, na one slabije aktivnosti, tako da svi uključeni imaju koristi. Hibridne zgrade su organizmi sa više međusobno povezanih programa, pripremljeni za smeštanje planiranih aktivnosti kao i onih neplaniranih aktivnosti u gradu.

Gustina

Gusto naseljene gradske sredine sa limitiranim namenama zemljišta predstavljaju dobro polje za pojavu hibrida. Hibridne sheme predlažu intenzivne sredine unakrsne fertilizacije, koje mešaju poznate genotipove i stvaraju genetičke saveznike u cilju unapređenja uslova življenja i revitalizacije okruženja.

Veličina

Hibridi imaju karakter super-zgrade, super-bloka, megastrukture ili zgrade-kao-grad. Kao što neki od projekata sugerišu, oni su "urbana čudovišta novog doba."

Hibride prati određena forma *veličine*, sjaja i gigantizma, jer mešanje i multifunkcija impliciraju određenu veličinu a superpozicija zahteva visinu. Uz to, neophodno je zauzimanje određenog prostora u svrhu širenja programa.

Veličina hibrida i veza sa okolinom meri se jukstapozicijom programskih sekvenci. U slučaju vertikalnih hibrida, funkcije se pridružuju kroz superpoziciju, dok se kod horizontalnih hibrida primenjuje adicija.

Grad

Zbog svoje veličine, strategije urbane kompozicije mogu biti pridodate hibridu. Definicija hibrida podrazumeva perspektivu, insertovanje grida, dijalog sa ostalim urbanim obeležjima grada i međusobne veze sa okolnim javnim prostorom.

Povremeno, ono što hibrid predstavlja je urbani plan, sastavljen od serije monofunkcionalnih formi okupljenih oko uobičajenog gradskog prostora, onako kako prostor većina kornika tumači, bez uočene dinamike na "sceni" gradskog prostora. [16]

5.3. Karakteristike

Nivoi složenosti

Reda ima na svim nivoima složenost. ... Jedan od najuobičajenijih izvora sređene složenosti jeste odstupanje od norme. [17] Sređena dvosmislenost (*kao transformacija i multifunkcija*), nema protivrečnosti, već samo obogaćujuće složenosti.

Venturi i kontekstualizam

"Ja sam za zbrkanu vitalnost pre nego za očigledno jedinstvo...ja volim elemente koji su više hibridi nego "celine", one koji prave kompromise pre nego "čistoću", neuređene pre nego "iskrene", dvoznačne pre nego jasno izražene, izopačene kao i

bezlične... konvencionalne pre nego "projektovane", prilagodljive pre nego isključive, suviše više od jednostavnih, one koji donose nešto novo, nedosledne i dvosmislene više od direktnih i jasnih... Ja uključujem pogrešne zaključke i proglašavam ih dvojnošću... " [18]

Otvorenost

Noever,ed., 1997, str.18

Kop Himmelblau i Volf D. Priks, Na ivici: "Šta je otvorena arhitektura? Ili je možda bolje pitati kako treba da razmišljamo, planiramo i gradimo u svetu koji je svakim danom sve više izdelfen? Treba li a budemo slepi na tu podeljenost, i izbegnemo u "idealni" svet arhitekture?" Da li otvorena arhitektura znači da arhitektura, zgrada, nije završena, ili da je transparentna, ili da nema vrata i prozore? Ne, ne znači ništa od toga. Za nas, "otvorena arhitektura" ima značenje arhitekture koja inicijalno nije specifične namene, sama po sebi dovoljna struktura koja formira različite prostore , prostore koji, opet, sami po sebi ne obavezuju korisnika – već mu adekvatno nude niz mogućnosti."

Gausa, 1998, str 49

Otvoreni sistemi: moguća značenja: "Sa druge strane, razumevanje je moguće samo na osnovu akumulacije i slojeva pokreta, vibrirajućih lejera u pomirljivoj koliziji pre nego u harmoničnom kontinuitetu; elementarni strukturalni procesi iznenađujuće opšteg karaktera, otvoreni da bi bili neprekidni, ne obavezno koherentni, sam događaj u razlivenom komešanju između opšteg i konkretnog, u sistemu i van njega, struktuiran i bez forme, apstraktan i konkretan, lažna pretpostavka nasuprot arhitektoničnom projektu, u krajnjoj analizi, metafora specifičnosti savremenog uređenja." [19]

Još jedan činilac koji postaje odista arhitektonski kada se posmatra dinamički jeste otvorenost i zatvorenost zgrada. Zatvorenost ometa napredovanje kroz prostor. Otvorenost čini okolinu dostupnom korisnicima i izlaže ih prodiranju spolja.

Otvorenost izričito prevazilazi dihotomiju između spoljašnjosti i unutrašnjosti – i ne samo u smislu da nam to omogućuje da u unutrašnje prostore gledamo spolja i da napolje gledamo iznutra. Radikalnije gledano, otvaranje arhitektonski volume kao trodimenzionalni time što vodi oči – a u stvari i samog posmatrača – u unutrašnji prostor. Svakako, zgrada se prikazuje kao trodimenzionalna čak i kada nam pruža na uvid samo svoj spoljašnji kubični oblik, ili kada skup kubičnih blokova jasno pokazuje da je naporedo sa visinom i širinom i dubina jedno od prostornih svojstava zgrade. [20]

Arhitekta pravi promenljive procese svakodnevnog života u čijem totalitetu nalazi odgovor za potrebu stalnog modelovanja ovih jedinica, kao i njihovog stepenovanja prema uslovima različitih sredina.

Kombinacija

Fragmentacija našeg savremenog "ludog" stanja neizbežno navodi na nova i dosad neviđena pregrupisanja njegovih delova. Nepovezani u koherentnu celinu, nezavisni o svojoj prošlosti, ti autonomni fragmenti mogu se iznova kombinovati kroz serije permutacija čija pravila nemaju ništa zajedničko s pravilima klasicizma i modernizma.

Svaka "nova" arhitektura podrazumeva ideju kombinatorike, da je svaka forma rezultat kombinacije. Arhitektura se u ovom slučaju ne poima kao rezultat kompozicije, sinteza bavljenja formom i funkcionalnih ograničenja, već pre kao deo složenog procesa transformacijskih odnosa.

Arhitektura se više ne bavi kompozicijom ili ekspresijom funkcije. Umesto toga, poimana je kao objekat permutacije, kombinacija velikog skupa varijabli sa svrhom povezivanja, na manifestan ili tajnovit način, vrlo različitih područja poput čina trčanja, prednapregnutih spojeva i slobodnog plana. Takva igra permutacija nije proizvoljna. Ona dopušta da se dogode nove i dosad neslučene aktivnosti. Međutim, takođe implicira i kako bilo kakav pokušaj da se nađe novi model ili forma arhitekture zahteva analizu celog spektra mogućnosti, kao u permutacijskim matricama kojima se koriste naučni istraživači jednako kao i strukturalisti. [21]

Slika 10. Market Hall, MVRDV, Rotterdam, Holandija

Nova tipologija

Ovaj koncept savremenog grada, kao mesta nove tipologije, očigledno se rađa iz želje za naglašavanjem kontinuiteta formi i istorije nasuprot fragmentaciji stvorenoj elementarnim, institucionalnim i mehaničkim tipologijama bliske prošlosti. Grad se razmatra kao Celina, njegova prošlost i sadašnjost otkrivaju se sopstvenom fizičkom strukturom. To je po sebi, i za sebe nova tipologija. Ovu tipologiju ne čine izdvojeni elementi, niti je sastavljaju objekti klasifikovani prema upotrebi, društvenoj ideologiji ili tehničkim karakteristikama: ona stoji potpuna i spremna da bude rastavljena u fragmente. Ovi fragmenti ne uspevaju da pronađu ustanovljene tipove-forme niti ponavljaju prošle tipološke forme: oni se biraju, i ponovo sakupljaju, prema kriterijumima koji potiču s tri nivoa značenja – prvi, nasleđen od značenja koje se pripisivalo prošlom postojanju forme; drugi, izveden iz posebnog fragmenta i njegovih granica, često ukrštajući se sa prethodnim tipovima; treći, predložen kao rekonpozicija ovih fragmenata u novi kontekst.

Za ovu tipologiju nema jasnog skupa pravila transformacija i ciljeva tih transformacija, niti bilo kakvog raspravom određenog zbira istorijskih prioriteta. Niti bi, možda, oni trebalo da postoje. Stalna vitalnost ove arhitektonske prakse ne oslanja se na neku holističku mitizaciju prošlosti, već na njenu suštinsku povezanost s preciznim zahtevima sadašnjosti. Ona odbacuje bilo kakvu "nostalgiju" u svojim prizivanjima istorije, izuzev što omogućava focus sopstvenog obnavljanja. Konačno, ona odbija bilo kakav eklekticizam, odlučno prečišćavajući svoje "navodnike" kroz lupu modernog dizajna. U tom smislu, radi se potpuno modernom pokretu, koji veruje u suštinski javnu prirodu svake arhitekture. [22]

Tipološka pitanja

Grad je, kao, pre svega, stvar čoveka, konstituisan iz njegove arhitekture i svih onih radova koji sačinjavaju istinska sredstva za preoblikovanje prirode. Čovek bronzanog doba je okolinu prilagodio društvenim potrebama podižući veštačka ostrva od opeke, kopajući bunare, odvodne kanale i vodene tokove. Prve kuće su štitile svoje stanovnike i stvarale klimu koju je čovek mogao da kontroliše. Razvoj urbanih jezgara proširio je ovu vrstu kontrole na stvaranje i širenje mikroklimе. Već su neolitska naselja nudila prve transformacije sveta prema ljudskim potrebama. "Veštački zavičaj" je star koliko i čovek. Upravo u tom smislu transformacija, formirani su prvobitni oblici i tipovi stanovanja, kao i hramovi i mnoge složene građevine. *Tip* se razvijao i prema potrebama i prema težnji ka lepom. Određeni tip je povezivan s formom i načinom života, mada se njegov konkretan oblik, od društva do društva, u mnogome razlikovao. Koncept tipa je, stoga, postao osnov arhitekture, činjenica, dokazana, i u teoriji i u praksi. [23]

Predstavljanje savremenog grada nije više određeno ceremonijalnim otvaranjem kapija, ritualnim procesijama i paradama niti pak nadovezivanje ulica i avenija jer urbana arhitektura nadalje treba da se uklapa u otvorenost "prostorno-vremenskih" tehnologija. [24]

Transformacije su sekvence sklone oslanjanju na sredstva ili pravila transformacije kao što su kompresija, rotacija, insert i transfer. One takođe mogu prikazati pojedine skupine varijacija, multiplikacija, fuzija, repeticija, inverzija, supstitucija, metamorfoza, anamorfoza, razgradnji, primenljive na transformaciju prostora kao i programa.

Postoje zatvorene i otvorene sekvence transformacija. Zatvorene sekvence imaju predvidljiv kraj jer odabrana pravila u konačnici podrazumevaju iscrpljenje procesa, njegovu cikličnost ili repetitivnost. Otvorene sekvence su one bez svršetaka, gde novi elementi transformacije mogu biti dodati po volji, u skladu s drugim kriterijumima kao što su konkurentne ili jukstaponirane sekvence drugog reda – recimo, narativna ili programska struktura suprotstavljena formalnoj transformacijskoj strukturi.

Sekvence prostora, prostori poređani duž zajedničke ose – sve su one specifične arhitektonske organizacije, od egipatskih hramova preko crkava quattrocenta do danas. Sve imaju naglašenu uplaniranu putanju s fiksiranim zaustavnim tačkama, skupinom prostornih tačaka povezanih neprekidnim gibanjem.

Sva transformacijska sredstva (ponavljanje, distorzija, itd.) mogu se primeniti jednako i nezavisno na prostore, događaje ili kretanja. Tako možemo imati repetitivnu sekvencu prostora povezanu s dodatnom sekvencom događaja. [25]

5.4. Hibridnost i povezanost: ka novoj integraciji

Kako Nan Elin navodi u knjizi *Postmoderni urbanizam*, tamo gde je iskustvena povezanost bila osnovni pristup projektovanju gradova od antičkog vremena do XIX veka (stari grački gradovi, Rim XVI veka Sikstusa V i Domenika Fontane, Pariz Napoleona III i barona Osmana iz XIX veka, masovna proizvodnja, potrošnja automobila u ranom XX veku, izmenila je logiku i razmeru kretanja, dajući prednost vozilima u odnosu na pešačko iskustvo. Umesto da se valorizuje putovanje samo ovi "funkcionalistički gradovi" i njihovi planovi bili su pre svega motivisani stizanjem na određenu destinaciju što je brže moguće. Pešački i kolski putevi su bili razdvojeni. Razdvojeni su bili programi, sadržaji, zgrade i četvrti, što je rezultiralo urbanim pejzažem koje su karakterisali slobodno stojeći visoki objekti, sub-urbane kuće u nizu povezane autoputevima. Nedostajali su kvalitetni javni prostori, lokalni karakter, mesta koja su multifunkcionalna (uz kombinovanje stanovanja, rada, kretanja i rekreacije), kao i mesta koja su jasno povezivala prirodne i izgrađene prostore-pejzaže. Disperzija i fragmentacija išle su ruku pod ruku donoseći kraj povezanosti pre- automobilskog pejzaža.

Integralni Urbanizam ima za cilj da preispita disperziju i fragmentarnost preko hibridnosti i povezanosti. Cilj je njegov da ponovo dođemo do graditeljske mudrosti i da se prilagodimo savremenim tehnologijama i modernism oblicima života, kao i pejzažima koje smo odbacili u poslednjem veku. Tako radeći važno je da se shvati kako je prethodna graditeljska mudrost bila ili odbačena ili izgubljena. Nastankom masovne culture (koju je omogućila masovna proizvodnja) iza koje je došla sub-urbanizacija i rašireno gledanje televizije, došlo je do opadanja kvaliteta javnog prostora, kao i do opadanja snažne i samopouzidane narodne kulture. U toku tog perioda, izmenila se nekadašnja velika porodica i postal jednočlana. To je doprinelo fragmentaciji, osećanju razdvojenosti i nedostatku centra (ličnost i grad). Struktura porodice, razvojni sklopovi, urbanističko projektovanje, slobodne aktivnosti i popularna kultura su nerazdvojni u shvatanju evolucije graditeljske ideologije. Tamo gde je moderni urbanizam tražio njihovo razdvajanje u urbanism oblicima Integralni Urbanizam potvrđuje njihovu duboku povezanost. [26]

6. ZAKLJUČAK

Arhitektura kao umetnost koja traje kroz vreme računa na promenljivost kao obavezni deo budućeg. Zbog toga se modernističko istrajavanje na novom može tretirati kao sredstvo za ostvarivanje novih vrednosti, a ne kao ograničavajući faktor ili modelska preporuka u procesu arhitektonskog projektovanja, odnosno realizaciji ideja o arhitekturi.

Arhitektonski prostor može se prihvatiti kao sinonim za bipolarno jedinstvo forme i funkcije, u konkretnom slučaju transformacije i multifunkcije kao njihovih elemenata koji su predmet ove analize. Pomenuto jedinstvo predstavlja osnovni princip savremenog pristupa arhitektonskoj estetici, i u tom okviru moguće je jedino tragati za objašnjenjima njihovog odnosa unutar jedinstva i međusobne konstantne i neophodne korelacije.

Kao rezultat svemu tome, odnos trans-forme (odnosno metamorfoze) i multifunkcije definiše se u odnosu na situaciju kada ga treba prepoznati u konkretnim prostornim događajima. Prilikom formulisanja programa, u pokušava se definisati i suština transformabilnosti, odnosno njeni principi.

U cilju da se otkrivanjem ove unutrašnje zavisnosti, definisanjem odnosa u sklopu, prikaže projektantski postupak i rezultat, koristimo deduktivno-analitičku metodu: prihvatajući da su u svakom delu forme koja nastaje ili onome što je definiše vidljiva i zamršena svojstva kompleksnog sklopa. Utvrđujući polazne vrednosti za nastanak nekog sklopa, kao i pravila kojima se forma definiše, neophodno je prisustvo sveukupnog posmatranja odnosa u pojavama.

Kroz praćenje promenljivih procesa svakodnevnog života, pronalazi se i odgovor za potrebu stalnog modelovanja novih formi, kao i prilagođavanja prema uslovima konkretne sredine.

Prostorni elementi transformacija i multifunkcija ovako predstavljeni funkcionalno su udruženi. Njihove promenljive vrednosti su sadržaj elementa, njegovo mesto u celini višeg reda, što predstavlja rezultat u formi, hibrid.

Bern

Na konkretnom poligonu grada Berna, fenomeni koji se u prostoru pojavljuju kao posledica određenih aktivnosti postoje kao programski zaokružene tematske celine. Na njima je saglediva prostorna promenljivost različite uslovljenosti, pa je stoga moguće i njihovo objašnjenje iz veoma različitih aspekata. Formiranje principa transformabilnosti ima za cilj da se analitičkim postupkom stvori mreža višestrukih kriterijuma neophodnih za struktuiranje prostornog programa, kao pretpostavke za određeni, ali i promenljiv prostorni sadržaj. Na osnovu njega se može dalje vršiti struktuiranje prostora u skladu sa hijerarhijom arhitektonskih tema.

Cilj zadatka na lokaciji je da se pravilnim struktuiranjem programa uspostave pravila na osnovu kojih se arhitektonski prostor definiše kao posledica ostvarenog dovoljno opravdanog tematskog jedinstva forme i funkcije u arhitekturi. U ovom radu, kada je reč o pomenutom tematskom jedinstvu, kao rezultat se ističe forma hibrida. Pojmovi kojima se objašnjavaju događaji i doživljaji od neposrednog značaja za buduću formu, a usklađeno sa zahtevima lokacije (transparentnost, kombinovanje, otvorenost i sl.) po svojoj programskoj funkciji predstavljaju oblike prostorne promenljivosti i nove tipologije o čemu se kroz rad govori.

REFERENCE

[1] **Dženks**, Čarls, *Moderni pokreti u arhitekturi*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007., str. 424.

Bertrand de Jouvenel, u nastojanju da definiše budućnost, pronalazi izraz *futurible* (koji je nastao sprežanjem reči *future* i sufiksa *ible*) i on bi trebao da znači da je budućnost u određenoj meri otvorena i da pruža mogućnost izbora.

[2] **Đokić**, Vladan, *Urbana morfologija: Grad i gradski trg*. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2004., str. 220.

[3] **Milenković**, Vladimir, *Arhitektonska forma i multi-funkcija*, Beograd : Zadužbina Andrejević, 2004, str. 8.

[4] **Vujaklija**, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, Prosveta, 1972.

[5] definicija sa Vikipedije- http://www.a4a.info/ArticleView.asp?article_id=428

[6] **Noever**, Peter, ed., *Architecture in transition – Between Deconstruction and new Modernism*, Munich : Prestel, 1997.

[7] La Biennale Di Venezia, Metamorfoze suvremene arhitekture,, članak o temi transformacija na bijenalu u Veneciji 2006. godine - http://www.a4a.info/ArticleView.asp?article_id=428

[8] **Milenković**, str. 48.

[9] **Elin**, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Beograd : Orion art, 2002., str. 9-11.

[10] **Milenković**, str. 30-31.

[11] **Musiatowicz**, Martin, HYBRIDS I. High-Rise Mixed-Use Buildings, Hybrid vigour and the art of mixing, a+t 31., 2008.

[12] **Terzidis**, Kostas, *Expressive Form: A Conceptual Approach to Computational Design*, New York, Spon Press, 2003.

[13] **Fernández Per**, Aurora, HYBRIDS III. Residential Mixed-Use Buildings, Hybrid versus Social Condenser, a+t 33-34., 2009.

[14] Prologue by Steven **Holl**, Aurora **Fernández Per**, Javier **Mozas**, Javier **Arpa** *This is Hybrid*, An analysis of mixed-use buildings by a+t, , a+t architecture publishers 2011., str 60.

[15] **Musiatowicz**, Martin, a+t 31., 2008.

[16] **Fernández Per**, Aurora , a+t 33-34., 2009.

[17] **Arnhamj**, Rudolf, *Dinamika arhitektonske forme*, Beograd 1990., str. 158-159.

[18] **Elin**, str. 74-75.

[19] **Milenković**, str. 48-49.

[20] **Arnhajm**, str. 196

[21] **Tschumi**, Bernard, *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb : AGM, 2004., str. 144-147.

[22] **Bojanić**, Petar i **Đokić**, Vladan, *Teorija arhitekture i urbanizma*, Beograd, Arhitektonski fakultet, 2009. , Entoni Vidler, "Treća tipologija", str. 325-330.

[23] **Bojanić i Đokić**, Aldo Rosi, "Urbani artefakt kao umetničko delo", str. 342.

[24] **Bojanić i Đokić**, Pol Virilio, "Predugo eksponirani grad", str. 292.

[25] **Tschumi**, str. 124.

[26] **Elin**, str. 6.

LITERATURA

1. **Arnhajm**, Rudolf, *Dinamika arhitektonske forme*, Beograd 1990.

2. **Bojanić**, Petar i **Đokić**, Vladan, *Teorija arhitekture i urbanizma*, Beograd, Arhitektonski fakultet, 2009. , Entoni Vidler, "Treća tipologija", str. 325-330.

3. **Čarls**, Dženks, *Moderni pokreti u arhitekturi*, Građevinska knjiga, Beograd 2007.

4. **Đokić**, Vladan. *Urbana morfologija: Grad i gradski trg*. Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu 2004.

5. **Elin**, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Orion art, Beograd 2002.

6. **Fernández Per**, Aurora, HYBRIDS III. Residential Mixed-Use Buildings, Hybrid versus Social Condenser, a+t 33-34., 2009.

7. **Milenković**, Vladimir, *Arhitektonska forma i multi-funkcija*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2004.

8. **Musiatowicz**, Martin, HYBRIDS I. High-Rise Mixed-Use Buildings, Hybrid vigour and the art of mixing, a+t 31., 2008.

9. **Noever**, Peter, ed., *Architecture in transition – Between Deconstruction and new Modernism*, Munich : Prestel, 1997.

10. **Terzidis**, Kostas, *Expressive Form: A Conceptual Approach to Computational Design*, Spon Press, New York 2003.

11. **Tschumi**, Bernard, *Arhitektura i disjunkcija*, AGM, Zagreb 2004.

12. **Vujaklija**, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, Prosveta, 1972.

13. Prologue by Steven **Holl**, Aurora **Fernández Per**, Javier **Mozas**, Javier **Arpa**, *This is Hybrid*, An analysis of mixed-use buildings by a+t , a+t architecture publishers 2011.

IZVORI SA INTERNETA

1. La Biennale Di Venezia, Metamorfoze suvremene arhitekture,, članak o temi transformacija na bijenalu u Veneciji 2006. godine - http://www.a4a.info/ArticleView.asp?article_id=428

2. <http://hr.wiktionary.org/wiki/hibrid>

IZVORI ILUSTRACIJA

Slika 1. Center Paul Klee, Renzo Piano, Bern, Švajcarska
<http://kaitehtesblog.blogspot.com/2011/04/real-world-parabolas.html>

Slika 2. Museo Correr, Venecija, Italija
<http://www.venice-sights.co.uk/museo-correr.htm>

Slika 3. Linked Hybrid, STEVEN HOLL ARCHITECTS, East Xiba River Road, Beijing, China 2008- <http://www.archdaily.com/34302/linked-hybrid-steven-holl-architects/>

Slika 4. Ehwa Campus Complex, DPA – Dominique Perrault Architecte, Seul, Severna Koreja- http://www.archdaily.com/227874/ewha-womans-university-dominique-perrault-architecture/ufe_0805-ext_am-01/

Slika 5. Central Library Delft University of Technology, Mecanoo, Delft, Holandija- http://www.earchitect.co.uk/images/jpgs/holland/technical_university_delft_ma060808_christianrichters.jpg

Slika 6. Torre Velasca, Milano Italija, Belgiojoso, Peressutti and Rogers architect
http://en.wikipedia.org/wiki/Torre_Velasca

Slika 7. Marina City Complex, Čikago, Illinois, Bertrand Goldberg
http://www.marinacityonline.com/history/1966_brochure.htm

Slika 8. Gallatarese Complex, Milan, Italija, Carlo Aymonino
http://aplust.net/permalink.php?atajo=c_aymonino_aldo_rossi_m_aymonino_massar_gallaratese_complex_hy_id_or_social_condenser

Slika 9. Slika 7. Park Hill, Sheffield, Engleska, Jack Lynn, Ivor Smith
http://aplust.net/permalink.php?atajo=lynn_smith_womersley_park_hill_hy_id_or_social_condenser

Slika 10. Market Hall, MVRDV, Rotterdam, Holandija
<http://www.curatedmag.com/news/2009/11/19/rotterdam-market-hall-by-mvrdv/>